

Жовтанецька Я.В.

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ФАКТОРІВ ВИНИКНЕННЯ КРИЗОВИХ ЯВИЩ У БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ

Розкрито сучасні теоретичні підходи до трактування економічного змісту дефініції "банківська криза", зовнішніх й внутрішніх чинників її виникнення та поширення. Представлено авторський підхід до систематизації причин, симптомів і факторів виникнення банківських криз на мега-, макро-, мезо- й мікрорівнях, їх ознак та методів ідентифікації. Обґрунтовано необхідність виокремлення організаційних, фінансових та ринкових чинників появи кризових явищ і загроз у фінансовій діяльності банків на мікрорівні.

Ключові слова: банківська криза, неплатоспроможність, макроекономічні дисбаланси, відтік депозитів, банківська паніка, неефективна діяльність.

Постановка проблеми. Неокризовий період функціонування банків України супроводжується наявністю деструктивних чинників та загроз, таких як негативні результати діяльності, недостатня капіталізація, зростання обсягів безнадійних до повернення кредитів, зменшення обсягів залучення коштів від юридичних і фізичних осіб, зниження довіри й зростання операційних та фінансових ризиків. Процеси фінансової глобалізації, загальноекономічні проблеми на національному рівні, регіональні диспропорції у розвитку банківських систем зумовлюють поширення масштабів кризових явищ і загроз, спричиняють появу як локальних, так і системних банківських криз, що актуалізує необхідність дослідження суті, причин виникнення, симптомів й факторів банківських криз. Цим зумовлена потреба в обґрунтуванні критеріїв, ознак, причин виникнення й методів нейтралізації криз у банківському секторі економіки на мега-, макро-, мезо- й мікрорівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню основних засад, природи виникнення й чинників кризових явищ у банківському секторі на макро- та мікрорівнях присвячено наукові роботи таких зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема А. Асаула, О. Барановського, О. Дзюблюка, В. Коваленко, М. Суганяка, А. Тавасієв, В. Фучеджи, С. Яременко та ін. В своїх дослідженнях автори акцентують увагу на особливостях діяльності банківських установ в умовах фінансової нестабільності, наявності деструктивних факторів та їх причинно-наслідкового зв'язку на макро- й мікрорівнях. Однак, незважаючи на численні наукові доробки, недостатньо дослідженим залишається ряд питань, пов'язаних

із виявленням основних проблем сьогодення, які вимагають комплексних досліджень причин й факторів банківських криз на міжнародному, національному й локальному рівнях з позицій розробки заходів антикризового менеджменту.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розкриття сучасних теоретичних підходів до ідентифікації банківських криз й обґрунтування ключових ознак класифікації факторів їх виникнення та поширення.

Опис основного матеріалу дослідження. Розвиток і функціонування банківської системи регулярно і невідворотно стикається з наявністю кризових ситуацій, пошуком шляхів виходу та стабілізації, оскільки, як констатує А. Н. Асаул "криза – це не статичний стан, а обмежений у часі, нестабільний, динамічний процес із постійною зміною значень його основних параметрів [1].

Огляд вітчизняних та зарубіжних джерел дозволяє стверджувати, що криза розглядається як нестабільна ситуація або процес, які характеризуються загрозами, небезпеками й вимагають надзвичайних заходів та реагування.

За твердженням Е. А. Файншмідта криза – це такий стан порушення саморегульованої системи, який супроводжується порушенням рівноваги саморегульованої системи, втратою її стійкості і може завершитися або розрушенням й припиненням існування, або переходом в новий стан рівноваги [10, с. 38].

Отже, криза може призвести до суттєвих змін у функціонуванні будь-яких систем, їх неспроможності відповідати своїм цілям і завданням внаслідок втрати фінансової спроможності чи відновити якісно й кількісно свій втрачений потенціал.

Банківські кризи мають різні характеристики, глибину і гостроту прояву, тривалість розповсюдження, наслідки впливу на економіку країни, функціонування окремих банківських установ і системи в цілому, що зумовило відсутність усталених підходів до визначення їх сутності, причин виникнення й методів

нейтралізації.

За твердженням О.І. Барановського традиційно виокремлюють два види банківських криз: 1) криза, що охоплює кілька окремих банків, у тому числі найбільші національні банківські установи; 2) системна банківська криза, коли кризові явища охоплюють не лише банківський сектор, а й національну систему розрахунків і платежів [2, с. 374].

Представники російської економічної школи А. М. Тавасієв, А. В. Муричов, А. Е. Садикова та інші учені констатують, що за масштабом охоплення банківські кризи можна поділити на наступні види: локальна банківська криза, що стосується окремого невеликого банку; регіональна банківська криза – криза банків в рамках окремого регіону; системна банківська криза, що охоплює діяльність банків в масштабах всієї країни й більшості її регіонів; міжнародна (глобальна) банківська криза, що розповсюджується на банківські системи багатьох країн світу [7, с. 91, 8, с. 102].

Поділяючи такий підхід, вважаємо, що в умовах сьогодення банківські кризи мають мікро-, мезо-, макро- та мегаекономічний характер.

Російські учені А.М. Тавасієв, А.Ю. Сімановський, І. Ларіонова та ін. акцентують, що в умовах кризи банки неспроможні виконувати свої операції й зобов'язання та визнаються неплатоспроможними, підлягають ліквідації. Більш широке трактування даного поняття пропонує А. М. Тавасієв, який акцентує на причинах й наслідках банківських криз і вбачає, що банківська криза - це стрімке і масштабне погіршення якості діяльності численної кількості банків під впливом несприятливих факторів макроекономічного, інституціонального, регулятивного й іншого характеру, які проявляються у нездатності значної кількості комерційних організацій, а нерідко і банківської системи в цілому виконувати свої необхідні функції в економіці, проводити базові й інші операції та забезпечувати власний поступальний розвиток [8, с. 26].

Отже значна кількість поглядів й позицій учених зводиться до потреби обґрунтування причин та факторів, які спонукають виникнення кризових явищ й ситуацій. Для ідентифікації міри фінансової стабільності, ефективності та надійності банків, насамперед, необхідно виділити фактори та основні причини виникнення банківських криз. Вітчизняні науковці по-різному класифікують фактори, які негативно впливають на банківський сектор, в залежності від глибини та специфіки кризи.

За твердженням О. Дзюблюка та В. Рудана можна виділити 4 ключових причини

виникнення не лише банківської кризи 2014-2015рр., й а попередніх банківських криз 1998р., 2004р., 2008-2009рр. До таких причин, на думку, науковців слід віднести: 1) неефективність законодавства та регулятивних механізмів у сфері банківської діяльності; 2) низьку ефективність грошово-кредитної та валютної політики; 3) недостатній рівень узгодження монетарної та фіскальної політики; 4) структурні дисбаланси в економіці [3].

В. В. Коваленко та М. В. Суганяка основні причини виникнення банківської кризи зводять до наступних: макроекономічні дисбаланси, неадекватна макроекономічна політика влади відносно національного виробництва у частині реального сектора економіки та у частині банківського сектора, фінансова нестабільність, низький рівень довіри населення до фінансової системи країни [4, с. 20].

Інтерес представляє позиція С. Яременка, який пов'язує банківську кризу 2008-2009рр. з монетарною політикою НБУ, яка не була адекватною загрозам і небезпекам. Він виокремлює 2 хвилі розвитку банківської кризи, появу якої спровокувала монетарна політика НБУ. Перша – це проблема ліквідності банків – відтік вкладів, пов'язаний із недовірою до банків. Її вирішення залежало від рефінансування банків. Друга хвиля – неповернення кредитів виробничим сектором та населенням, не тільки відсотків, а й тіла кредитів, що призвело до збитків банківського сектору [11].

В контексті дослідження трактування банківської кризи фахівцями Світового банку має прикладне значення і передбачає, що це така ситуація в банківській системі, при якій виконується хоча б одна із таких умов: частка простроченої заборгованості в сукупному обсязі активів складає понад 10%; витрати на відновлення банківської системи перевищують 2% ВВП; відбувається націоналізація значної (понад 10%) частини банків; спостерігається нестабільність в банківській системі: масові набіги на банки, замороження депозитів, банківські канікули; ситуація, коли виснажується більша частина, або увесь банківський капітал [12].

Фахівці цієї установи констатують, що банківська і валютна криза взаємопов'язані й взаємообумовлені, а остання супроводжується девальвацією національної валюти на 25% і більше у номінальному вираженні, що призводить також до щонайменше 10% річної девальвації [12].

Багато наукових досліджень з проблем виникнення банківських криз пов'язані з їх дослідженням на рівні окремих господарюючих суб'єктів, в тому числі банківських установ.

О.М. Зверяков, І. Ю. Кондрат, І.І. Топій, Д.І.

Коваленко пов'язують виникнення кризових ситуацій з внутрішніми (мікроекономічними) чинниками, у зв'язку з неефективною системою менеджменту банку. Так, Д. І. Коваленко виділяє такі фундаментальні внутрішні чинники, що призводять до нестабільності банківського сектора: фінансові ризики, головним з яких залишається кредитний, відсутність абсолютної ліквідності кредитних установ, що пов'язано з особливістю банківської діяльності, дисбаланс трансформації ресурсів (розрив за строками між активами і пасивами, залученими та виданими на тривалий термін - більше року) [5, с. 294].

Розглядаючи сучасні підходи до основних чинників виникнення банківських криз, слід зазначити, що головними з них значна кількість авторів вважає фінансову нестабільність в країні, недовіру населення до банківської системи, значне погіршення якості активів та зниження ліквідності банківських установ.

На нашу думку, кризи, що виникають у процесах функціонування й розвитку банківського сектора економіки, можуть мати мега-, макро-, мезо- і мікроекономічні наслідки й спричинити як системну банківську кризу, так і визнання проблемних банківських установ неплатоспроможними й призвести до їх реорганізації або банкрутства. Деструктивні

фактори не забезпечують ефективного функціонування банківського сектора і значно знижують конкурентоспроможність країни. У звіті "Global Competitiveness Report" йдеться про те, що Україна на початок 2016 року зайняла 79 місце з 140 "в Глобальному рейтингу конкурентоспроможності". При цьому надійність банків України оцінили за найнижчим показником – 140 із 140 [9].

В. В. Коваленко, М.В. Суганяка, В.І. Фучеджи підкреслюють у своїх дослідженнях, що "...в процесі аналізу фінансової кризи, необхідно розрізняти фактори, причини і симптоми кризи" [4, с. 17].

Російський учений А. А. Літош представляє процес виникнення кризи таким ланцюгом: Причини→Симптоми→Фактори [6, с. 14]. Враховуючи такий підхід вітчизняних і зарубіжних учених вважаємо, що причини кризи лежать в основі виникнення симптомів, а в подальшому й факторів появи банківських та фінансових криз. Особливістю такої систематизації чинників є чітко виражений причинно-наслідковий характер з врахуванням масштабності, характеру (позитивний, негативний) та наслідків впливу на глобальному й національному рівнях, що наведено в табл. 1.

Таблиця 1

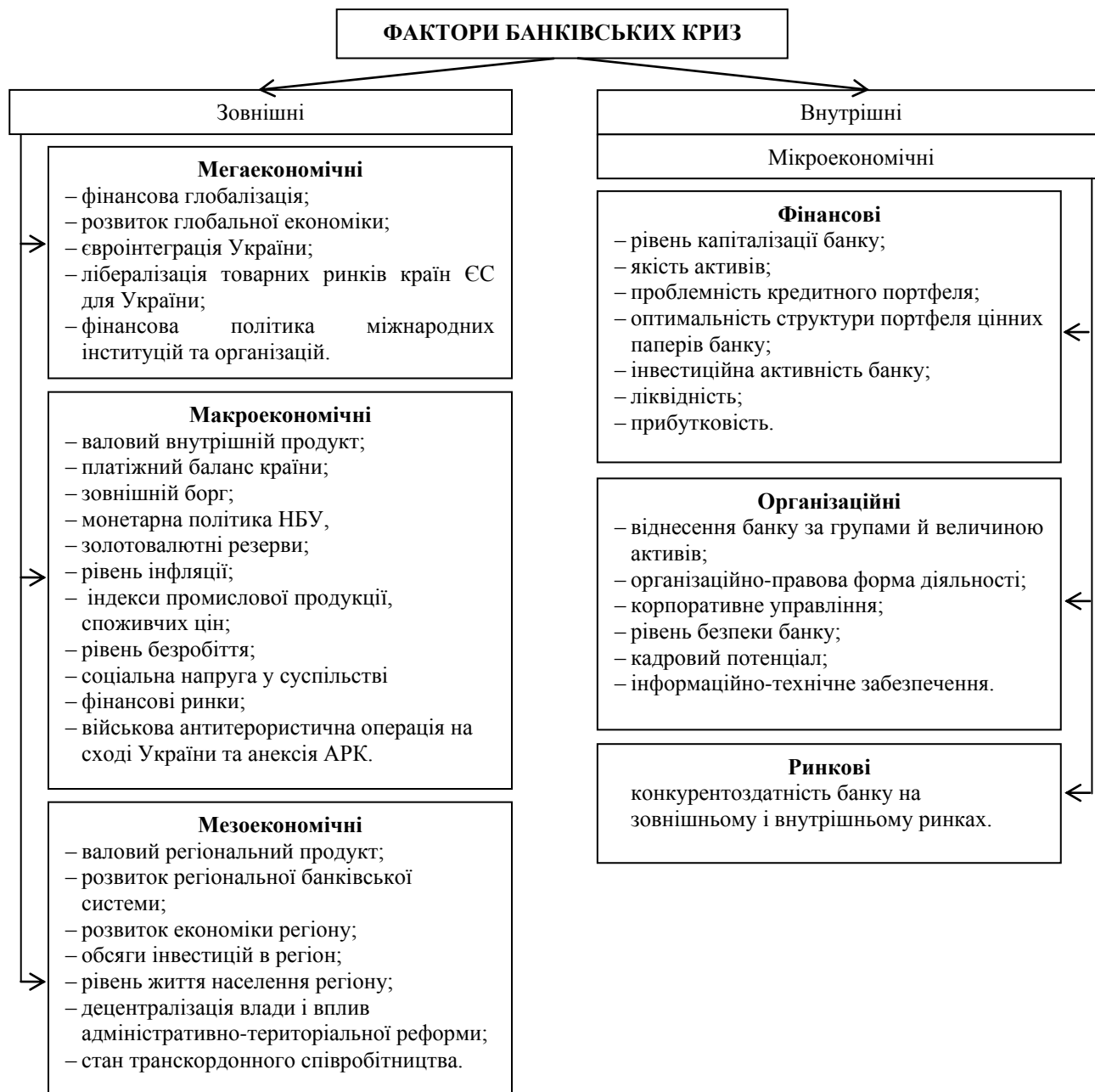
Причини, симптоми та фактори банківських криз*

№ з/п	Причини	Симптоми	Фактори
1	Нездатність значної кількості банків розраховуватись за своїми зобов'язаннями, здійснювати банківські операції	Зростання кількості проблемних і нежиттєздатних банків	Макроекономічні Політико-правові Фінансові
2	Зростання з боку НБУ мінімальних вимог до розмірів статутного й регулятивного капіталу банків Незацікавленість акціонерів у нарощенні статутного капіталу за рахунок грошових внесків Неможливість державної підтримки та задіяння внутрішніх і зовнішніх джерел поповнення капіталу Проблеми корпоративного управління Значні операційні та ринкові ризики діяльності	Зниження розміру власного капіталу і рівня капіталізації банківського сектору і окремих банківських установ	Макроекономічні Фінансові Організаційні
3	Девальвація національної валюти Структурні дисбаланси в економіці Військi дії на Сході України на анексія Криму Неплатоспроможність позичальників	Погіршення якості та знецінення банківських активів	Макроекономічні Фінансові Соціальні
4	Відсутність адекватної поточної і стратегічної кредитної політики банків Доларизація кредитного портфеля Невідповідність системи ризик-менеджменту банку існуючим та потенційним кредитним ризикам	Збільшення обсягів проблемних і безнадійних до повернення кредитів	Макроекономічні Мезоекономічні Мікроекономічні
5	Відтік депозитів Банківська паніка	Виникнення проблем із ліквідністю та зниження величини банківських зобов'язань	Макроекономічні Фінансові Соціальні
6	Ризикова діяльність в умовах обмеженого ресурсного потенціалу	Зниження показників ефективності та прибутковості банківської діяльності	Макроекономічні Фінансові
7	Недобросовісна конкуренція Шахрайство Відмивання грошей	Втрата ліцензій та письмових дозволів, ділового іміджу банку	Мегаекономічні Макроекономічні Фінансові Організаційні

* Власна розробка автора

Основні чинники, які визначально впливають на виникнення кризових явищ і ситуацій, доцільно класифікувати на зовнішні (мега-, макро- і мезоекономічні) й внутрішні (мікроекономічні) з базуванням на управлінському підході для

ідентифікації кризових явищ і загроз. Узагальнений підхід до систематизації зовнішніх і внутрішніх факторів та їх деталізацію наведено на рис. 1.

Рис. 1. Класифікація факторів банківських криз*

* Власна розробка автора

На нашу думку, мікроекономічні фактори доцільно поділити на фінансові, ринкові та організаційні. В такому разі фактор – це умова або встановлена тенденція, яка свідчить про настання кризи. Банк як фінансовий посередник здійснює акумуляцію й перерозподіл фінансових ресурсів на власних умовах і на власний ризик, в найбільшій мірі підпадає під дію внутрішніх фінансових факторів, а наявність кризових явищ та симптомів у фінансовій діяльності банків вважаємо пріоритетною сферою як моніторингу,

так і дослідження в контексті запровадження дієвого антикризового фінансового менеджменту.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, теоретична база дослідження суті, причин виникнення та методів нейтралізації кризових явищ і загроз у банківському секторі економіки не є сталою і сформованою, а динамічні умови функціонування глобальної, національної та регіональної економіки вимагають комплексних і системних підходів до

класифікації причин, симптомів та факторів виникнення банківських крих на мега-, макро-, мезо- й мікрорівнях.

Подальші наукові дослідження повинні охоплювати методологію антикризового

управління фінансовою діяльністю банків з розробкою дієвого механізму, обґрунтуванням методів й моделей, етапів його здійснення й заходів на глобальному, національному й місцевому рівнях.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асаул А. Н. Теория и практика по выходу организаций из кризиса / А. Н. Асаул, И. П. Князь, Ю.В. Коротаева. – СПб: АНО "ИПЭВ", 2007. – 224 с.
2. Барановський О. І. Філософія безпеки : монографія : у 2 т. / О. І. Барановський. – К. : УБС НБУ, 2014. – Т. 2 : Безпека фінансових інститутів. – 716 с.
3. Дюблюк О. Банківська криза в Україні та перспективи відновлення ефективного функціонування вітчизняної банківської системи / О. Дюблюк, В. Рудан. – [Електронний ресурс]. – режим доступу: [http://aub.org.ua/index.php?option=com_content\\$task=view\\$task=10618\\$menu=1198\\$itemid=113](http://aub.org.ua/index.php?option=com_content$task=view$task=10618$menu=1198$itemid=113).
4. Коваленко В. В. Антикризове фінансове управління в системі суб'єктів економічної діяльності: методи та інструменти оцінювання: монографія/ В.В. Коваленко, М.В. Суганяка, В.І. Фучеджи. - Одеса, 2013. - 381 с.
5. Коваленко Д. І. Організація антикризового управління в банківському секторі економіки / Д.І. Коваленко // Економічний вісник університету. – 2013. – №20/2. – С. 288-295.
6. Литош А. А. Антикризисное управление: учеб. пособие/ А. А. Литош. – СПб. : ГАСУ, 2011. – 190 с.
7. Садыкова А. Э. Основы антикризисного управления в коммерческом банке / А. Э. Садыкова // Экономика, управление, финансы: материалы IV междунар. науч. конф. г. Пермь: Зебра, 2015. – С. 91-102.
8. Тавасиев А. М. Антикризисное управление кредитными организациями: учебн. пособ. / А. М. Тавасиев, А. В. Мурьчев. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 480 с.
9. Українські банки визнали найменш надійними в світі. – [Електронний ресурс]. – режим доступу: [aub.org.ua/index.php?option=com_content\\$task=view\\$task=11791\\$menu=22\\$itemid=69](http://aub.org.ua/index.php?option=com_content$task=view$task=11791$menu=22$itemid=69).
10. Файншмидт Е. А. Антикризисное управление: учебный курс / Е. А. Файншмидт. – М. : 2012. - 318 с.
11. Яременко С. Україна змушена буде починати з нуля. – [Електронний ресурс]. – режим доступу Soskin.info/ea/2009/1-2/200903.html.
12. Kaprio J. Klingeliel D. Episodes of Systemic and Borderline Financial Crisses // Washington, The World Bank, January, 2003.

REFERENSES

1. Asaul, A. N., Knjaz', I. P., Korotaeva, Ju. V. (2007). *Teorija i praktika po vyhodu organizacij iz krizisa [Theory and practice of organizations to overcome the crisis]*. Spb: ANO «IPJeV» [in Russian].
2. Baranovskyi, O. I. (2014). *Filosofija bezpeky [Philosophy of security]*. Bezpeka finansovykh instytutiv – Safety of financial institutions (Vols. 2), Kyiv: UBS NBU [in Ukrainian].
3. Diubliuk, O., & Rudan V. *Bankivska kryza v Ukraini ta perspektyvy vidnovlennia efektyvnoho funktsionuvannia vitchyznianoj bankivskoi systemy [The banking crisis in Ukraine and prospects of restoring the effective functioning domestic banking system]*. (n.d.). aub.org.ua. Retrieved from: [aub.org.ua/index.php?option=com_content\\$task=view\\$task=10618\\$menu=1198\\$itemid=113](http://aub.org.ua/index.php?option=com_content$task=view$task=10618$menu=1198$itemid=113) [in Ukrainian].
4. Kovalenko, V. V., Suhaniaka, M. V., & Fuchedzhy, V. I. (2013). *Antykryzove finansove upravlinnia v systemi sub'iektiv ekonomichnoi diialnosti: metody ta instrumenty otsiniuvannia [Crisis management in the financial system of economic activities, methods and assessment tools]*. Odesa [in Ukrainian].
5. Kovalenko, D. I. (2013). *Orhanizatsiia antykryzovoho upravlinnia v bankivskomu sektori ekonomiky [The organization of crisis management in banking sector of economy]*. *Ekonomichnyj visnyk universytetu – Economic bulletin of university*, 20/2, 288-295 [in Ukrainian].
6. Litosh, A. A. (2011). *Antikrizisnoe upravlenie [Crisis management]*. Saint Petersburg: GASU [in Russian].
7. Sadykova, A. Je. (2015). *Osnovy antikrizisnogo upravlenija v kommercheskom banke [Fundamentals crisis management in commercial bank]*. *Jekonomika, upravlenie, finansy – Economics, management, finance: Proceedings of the 4th International Scientific Conference*, (pp. 91–102). Perm': Zebra [in Russian].
8. Tavasiev, A. M. (2006). *Antikrizisnoe upravlenie kreditnymi organizacijami [Crisis management of credit institutions]*. Moscow: JuNITI-DANA [in Russian].
9. *Ukrainski banky vyznaly naimensh nadiinymy v sviti [Ukrainian banks considered the least reliable in the world]*. (n.d.). aub.org.ua. Retrieved from: [aub.org.ua/index.php?option=com_content\\$task=view\\$task=11791\\$menu=22\\$itemid=6](http://aub.org.ua/index.php?option=com_content$task=view$task=11791$menu=22$itemid=6) [in Ukrainian].
10. Fajnzshmidt, E. A. (2012). *Antikrizisnoe upravlenie [Crisis management]* Moscow [in Russian].
11. Yaremenko, S. (2009), *Ukraina zmushena bude pochynaty z nulja [Ukraine will have to start from zero]*. *Soskin.info*. Retrieved from: Soskin.info/ea/2009/1-2/200903.html [in Ukrainian].
12. Kaprio, J. & Klingeliel, D. (2003). *Episodes of Systemic and Borderline Financial Crisses*. Washington: The World Bank.